

Małgorzata Lewczuk

OCHRONA ZABYTKÓW ARCHEOLOGICZNYCH W OKRESIE POWOJENNYM NA TERENIE WOJEWÓDZTWA ZIELONOGÓRSKIEGO

Obowiązek ochrony dziedzictwa archeologicznego zagrożonego przez wszelkiego rodzaju inwestycje wynika z treści odpowiednich aktów prawnych. Są to: ustawa z 15 II 1962 r. o ochronie dóbr kultury i o muzeach (Dz. U. nr 10, poz. 48, ze zmianami), rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki o zasadach i trybie udzielania zezwoleń na prowadzenie prac konserwatorskich przy zabytkach oraz prac archeologicznych i wykopaliskowych, warunkach ich prowadzenia i kwalifikacji osób, które mają prawo prowadzenia tej działalności (Dz. U. nr 16 z 1994 r. poz. 55), ustawa z 21 XI 1996 r. o muzeach (Dz. U. nr 5, z 1997 r. poz. 24). Korzystając z obowiązujących uwarunkowań prawnych oraz dysponując w miarę dokładnym rozpoznaniem zasobów archeologicznych województwa, można i należy aktywnie przeciwdziałać procesowi niszczenia zabytków. Głównym zadaniem powołanego w tym celu konserwatora ds. zabytków archeologicznych jest działalność związana z inwentaryzacją, badaniami ratowniczymi i zabezpieczeniem tych zabytków, jak również koordynacja i kontrola badań wykopaliskowych, organizowanie stałej opieki nad zabytkami archeologicznymi oraz propagowanie ich znaczenia wśród społeczeństwa. Działalność konserwatora wyraża się przez:

- ewidencję i weryfikację stanowisk archeologicznych na terenie województwa;
- interwencje konserwatorskie (prace interwencyjne natychmiastowe, prace ratownicze wyprzedzające i prace ratownicze stacjonarne);
- nadzór konserwatorski nad wszelkimi badaniami archeologicznymi;
- opiniowanie planów zagospodarowania przestrzennego, dokumentacji projektowych i wskazań lokalizacyjnych;
- inspekcję terenową na stanowiskach;
- przygotowywanie decyzji o wpisie do rejestru w zakresie ochrony zabytków archeologicznych;
- przygotowywanie zezwoleń na prowadzenie wszelkich prac archeologicznych;

- współpracę z centralną ewidencją stanowisk archeologicznych w Warszawie oraz z instytucjami naukowo-badawczymi i konserwatorskimi realizującymi badania i prace z zakresu archeologii;
- gromadzenie dokumentacji prac badawczych i prowadzenie prac związanych z przekazywaniem zabytków z wyeksplorowanych stanowisk do zbiorów muzeów i instytucji;
- opracowywanie rocznych i wieloletnich planów działalności merytorycznej i finansowej;
- popularyzację idei ochrony zabytków archeologicznych wśród społeczeństwa.

Na terenie województwa zielonogórskiego działalność służby konserwatorskiej w latach 1945-1996 w poszczególnych okresach była mocno zróżnicowana. W zależności od potrzeb i możliwości starano się jednak w możliwie pełny sposób realizować podstawowy cel, jakim była ochrona zabytków archeologicznych.

1. Ochrona zabytków archeologicznych w latach 1945-1957

Począwszy od 1945 r. opiekę nad zabytkami archeologicznymi na terenie ówczesnego województwa poznańskiego oraz na obszarze Ziemi Zachodnich sprawował profesor Józef Kostrzewski. Przede wszystkim starał się on uratować zabytki pochodzące z byłych muzeów niemieckich. Przy ówczesnych trudnościach transportowych nie było to rzeczą łatwą. Dzięki apelom udało się pozyskać do współpracy licznych entuzjastów osiedlonych na Ziemiach Odzyskanych. W ramach tej akcji przewieziono do Poznania zbiory pochodzące z muzeów w Gorzowie, Gubinie, Ośnie, Sulechowie i Świebodzinie. Ochroną zabytków archeologicznych zajmował się również Polski Związek Zachodni poprzez swych delegatów. W lipcu 1946 r. zabezpieczono kolekcję w Międzyrzeczu, a w sierpniu w Strzelcach Krajeńskich (J. E. Kaczmarek 1996, s. 159). Zbiory te znajdowały się w Poznaniu do 1955 r., tj. do czasu zorganizowania na nowo placówek muzealnych. Prawie całkowicie zaginęła natomiast niemiecka dokumentacja z badań terenowych, jak i dokumentacja samych zbiorów (A. Kołodziejcki 1965, s. 9).

Teren utworzonego w 1950 r. woj. zielonogórskiego był pierwotnie podzielony między konserwatorów działających z ramienia muzeów w Poznaniu i Wrocławiu. Od 1951 do 1955 r. opiekę nad częścią północno-wschodnią sprawował mgr W. Filipowiak, podczas gdy funkcję konserwatora ds. zabytków archeologicznych na województwo wrocławskie i pozostałą część zielonogórskiego pełnił mgr A. Gałuszka (od 1954 do 1956 r.). W 1956 i 1957 r. opiekę nad zabytkami archeologicznymi w województwie przejął jeden konserwator, mgr Z. Pieczyński urzędujący w Poznaniu.

W latach 1945-1954 dominującą formą działalności konserwatorskiej były badania powierzchniowe. Prowadzili je pracownicy Muzeum Archeologicznego w Poznaniu oraz w mniejszym stopniu Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Prace prowadzono pod kierunkiem prof. J. Kostrzewskiego — okolice Łagowa, Santoka, Obrzyc oraz prof. K. Jażdżewskiego — okolice Klenicy (B. Kostrzewski 1951, s. 319). W 1948 r. Muzeum Archeologiczne w Poznaniu i Koło Prehistoryków Studentów Uniwersytetu Poznańskiego zorganizowało badania powierzchniowe na pograniczu wielkopolsko-lubuskim w d. powiatach międzyrzeckim i nowotomyskim (B. Kres 1984, s. 28). Przeprowadzone wówczas badania miały na celu weryfikację stanowisk znanych z dokumentacji niemieckiej i uzupełnienie danych o sieci osadniczej. Ich wyniki stały się podstawą późniejszej działalności konserwatorskiej. Pozwoliły na uratowanie szeregu zagrożonych zniszczeniem obiektów i na prowadzenie systematycznych badań wykopaliskowych.

W 1955 r., mając na uwadze ciągle niedostateczną ilość źródeł archeologicznych, Muzeum Archeologiczne w Poznaniu postanowiło przeprowadzić systematyczną penetrację woj. zielonogórskiego. W maju 1956 r. przy współudziale pracowników Zakładu Archeologii Polski Instytutu Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk, Katedry Archeologii Uniwersytetu Poznańskiego oraz Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie podjęto badania powierzchniowe w północnej części województwa. W 1955 r. badania prowadzono w d. powiecie gubińskim, a w 1956 r. w byłych powiatach Głogów, Gorzów, Krosno, Rzepin, Strzelce Krajeńskie, Sulęcín, Szprotawa, Wolsztyn, Zielona Góra, Żagań, Żary (B. Kostrzewski 1957, s. 155-156; 1959, s. 289; S. Jasnosz 1960, s. 231). W 1957 r. trasa badań o długości 263 km prowadziła wzdłuż Warty od Międzychodu do Skwierzyny, wzdłuż Obry (Skwierzyna-Międzyrzecz-Sulęcín), wzdłuż Postumi do Pliszki i Świebodzina. W 1958 r. 300-kilometrowa trasa wiodła wzdłuż Odry (Pyrnik-Słubice) i Pliszki (Urad-Świebodzin). Badania, którymi kierował B. Kostrzewski, finansowane były z kredytów Muzeum Archeologicznego w Poznaniu oraz z dotacji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Zielonej Górze. W tym samym roku z ramienia Zakładu Archeologii Polski IHKM PAN w Poznaniu prowadzono badania zwiadowcze na terenie Gorzowa i okolic (B. Kostrzewski 1959, s. 289-290).

Również w pracach wykopaliskowych dominującą pozycję zajmował w omawianym okresie ośrodek poznański. Wykopaliskowe prace ratunkowe rozpoczęły się w 1948 r. zabezpieczeniem cmentarzyska w Starym Kurowie. W 1949 r. podobną akcją przeprowadzono w Starosiedlu, a w 1951 w Wiankowie i Borku. Do 1956 r. prace zabezpieczające prowadzono na niszczonej cmentarzyskach w Gubinie, Łużkach, Tuplicach, Czarnowicach, Przyborowie. W 1956 r. badano stanowiska w Starym Kisielinie, Głogowie, Starej Koperni, Radnicy, Kostrzynie i Grudzi.

Od 1956 r. do badań włącza się Muzeum w Międzyrzeczu (badania cmentarzyska w tym mieście). W 1957 r. Muzeum Archeologiczne w Poznaniu prowadziło badania w Białkowie, a w roku następnym — w Porębie. Prace te finansowane były przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Zielonej Górze. Prace zabezpieczające na omawianym terenie przeprowadzało także Muzeum Śląskie we Wrocławiu. W 1948 r., a także w latach 1950-1953 archeolodzy wrocławscy prowadzili prace w Puszkowie i Nosocicach (W. Sarnowska 1959, s. 266-268). W 1955 r. konserwator wrocławski zabezpieczył jeden z kurhanów znajdujących się w obrębie cmentarzyska w Olszyńcu oraz prowadził prace w Szymocinie.

Pierwsze systematyczne prace wykopaliskowe na terenie województwa zielonogórskiego rozpoczęło Muzeum Archeologiczne w Poznaniu w 1954 r., na terenie zamku w Międzyrzeczu. Zorganizowano także większe prace w Lipienicy (W. Śmigielski 1962, s. 58). W 1956 r. podjęto badania w Borowym Młynie i Pszczewie oraz rozpoczęto prace w Olszyńcu, kontynuowane w latach 1958 i 1959.

2. Lata 1958-1966

Ze względu na zróżnicowanie charakteru prac konserwatorskich można ten etap podzielić na dwa okresy: lata 1958-1959 i 1960-1966.

W 1958 r. rozpoczyna działalność konserwator ds. zabytków archeologicznych na woj. zielonogórskie przy Wojewódzkim Konserwatorze Zabytków. Funkcję tę sprawuje jeden z archeologów zatrudnionych w Muzeum Okręgowym w Zielonej Górze. Od tego czasu muzeum związane jest osobą konserwatora z opieką i ochroną zabytków archeologicznych. W latach 1958-1960 funkcję tę pełnił mgr E. Dąbrowski, a od 1960 do 1967 r. mgr A. Kołodziejcki.

W latach 1958-1960 działalność konserwatorska nastawiona była głównie na badania powierzchniowe. Była to kontynuacja akcji prowadzonej wcześniej przez ośrodek poznański. Badania skupiły się głównie w d. powiatach międzyrzeckim, skwierzyńskim i częściowo międzychodzkiem, a ponadto sulęcińskim, rzepińskim, sulechowskim, wschowskim, głogowskim, szprotawskim i zielonogórskim. W 1959 r. badano obszar d. powiatów leszczyńskiego i wolsztyńskiego, jak również tzw. Wały Śląskie. Ta ostatnia akcja została sfinansowana i zorganizowana przez konserwatora i Dział Archeologiczny Muzeum w Zielonej Górze (S. Jasnosz 1960, s. 231). W 1959 r. miała miejsce ostatnia wyprawa organizowana przez ośrodek poznański. Badano wówczas obszar południowej części województwa. Wyprawą kierował E. Dąbrowski, uczestniczyli w niej również archeolodzy zielonogórscy.

Od 1960 r. następuje oddzielenie prac związanych z ochroną zabytków od prac muzealnych i badań stacjonarnych (A. Kołodziejski 1969, s. 7) oraz zmiana zasad ich finansowania. Fundusze na cele konserwatorskie otrzymywane są odtąd z trzech źródeł: z Ministerstwa Kultury i Sztuki, z budżetu terenowego Wojewódzkiej Rady Narodowej i z dotacji terenowych rad narodowych wszystkich szczebli. Działalność konserwatorska obejmuje wszelkiego rodzaju badania terenowe, gromadzenie dokumentacji i danych archiwalnych, orzecznictwo, opracowanie materiałów z badań oraz popularyzację. Znacznie poszerza się zakres badań terenowych. Są to wykopaliskowe prace ratownicze obejmujące obszar całego stanowiska i interwencyjne prace wykopaliskowe, w których bada się obszar najbardziej zagrożony. Przeprowadzane są wiercenia sondażowe i inspekcje terenowe, szczególnie na terenach budowlanych i miejscach poboru kruszywa. Odnosi się to głównie do obiektów kultury łużyckiej i grodzisk wczesnośredniowiecznych. Ponownie badane są Wały Śląskie (w 1960 i 1961 r.), na których wykonano sondáže i odkryto nowe ich odcinki.

Badania stacjonarne prowadzone były w tym czasie na znacznie mniejszą skalę, głównie przez archeologów zielonogórskich. Badania powierzchniowe objęły liczne punkty osadnicze na terenie całego województwa. Szczególne nasilenie badań przypadło na powiaty Międzyrzecz, Sulechów, Świebodzin, Zielona Góra, Nowa Sól, Głogów i Lubska. W maju 1966 r. badania powierzchniowe prowadzono wzdłuż rzeki Bóbr. Objęto nimi teren od Leśniowa Małego do Howy Żagańskiej. Przebyto ok. 60 km w linii prostej w pasie o szer. ok. 2 km. Badaniami w terenie kierował A. Kołodziejski, a udział w nich wzięli pracownicy Muzeum Archeologicznego w Poznaniu i Muzeum Ziemi Lubuskiej (A. Kołodziejski, A. Marcinkian 1969, s. 137).

W omawianym okresie przeprowadzono ok. 45 sondáže i badań zwiadowczych na grodziskach wczesnośredniowiecznych oraz cmentarzyskach i osadach kultury łużyckiej. Badania stacjonarne prowadzono na kilku stanowiskach, m. in. w 1960 r. rozpoczęły się prace wykopaliskowe na terenie zespołu krośnieńskiego oraz na terenie kompleksu osadniczego w Nowym Dworcu.

Działalność sąsiednich ośrodków na terenie województwa zielonogórskiego w latach 1958-1966 obejmuje przede wszystkim badania stacjonarne. Prowadził je głównie ośrodek poznański, a od połowy lat sześćdziesiątych włączyli się do nich ponownie badacze wrocławscy. Wspomnieć tu należy o badaniach archeologiczno-urbanistycznych Politechniki Wrocławskiej na terenie Głogowa (1963-1966), z którymi wiąże się osoba mgra M. Kaczkowskiego, twórcy muzeum i ośrodka konserwatorskiego w tym mieście. Przez pewien czas pełnił on funkcję konserwatora zabytków dla powiatu głogowskiego.

W latach sześćdziesiątych duży nacisk w działalności konserwatorskiej położono na sporządzenie archiwum, do 1960 r. bowiem nie gromadzono

danych archiwalnych pochodzących z przedwojennych badań niemieckich. W latach 1960-1966 sporządzono ok. 800 kart stanowisk wypełnionych na podstawie literatury niemieckiej. Wykonano szereg tłumaczeń i wypisów z archiwum Muzeum Archeologicznego w Poznaniu. Wpisano do rejestru zabytków 39 obiektów, głównie grodzisk wczesnośredniowiecznych. Szeroko prowadzono działalność popularyzatorską, nawiązując współpracę ze szkołami, Związkiem Harcerstwa Polskiego, Lubuskim Towarzystwem Kulturalnym, Biblioteką Wojewódzką i innymi placówkami kulturalnymi, a także prasą, radiem i telewizją. Zorganizowano dwanaście wystaw czasowych. W 1964 r. działalność ówczesnego konserwatora ds. zabytków archeologicznych, A. Kołodziejskiego, została uhonorowana Nagrodą Lubuską za upowszechnienie wiedzy archeologicznej i opiekę nad zabytkami archeologicznymi (A. Kołodziejski 1965, s. 132).

3. Lata 1967-1981

W 1965 r. niektóre czynności Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z zakresu archeologii przekazane zostały przez Ministerstwo Kultury i Sztuki Muzeum Okręgowemu w Zielonej Górze. W związku z tym w 1967 r. powołano w Muzeum trzyosobowy Dział Ochrony Zabytków Archeologicznych. Od 1968 do 1971 r. funkcję konserwatora sprawował w nim mgr A. Marcinkian, a w latach 1972-1977 ponownie dr A. Kołodziejski. W 1978 r. nastąpiła zmiana na stanowisku konserwatorskim, które do sierpnia 1986 r. zajmował mgr K. Onzol, mianowany kierownikiem Działu Ochrony Zabytków Archeologicznych. Z działem tym stale współpracowało kilka osób w ramach zatrudnienia sezonowego lub na pracach zleconych. Dział zajął się głównie pradziejami I tys. p. n. e. (A. Kołodziejski 1996, s. 94), w mniejszym stopniu badaniami grodów wczesno- i późnośredniowiecznych. W latach 1970-1973 ze względu na przeprowadzanie kapitalnego remontu gmachu muzeum znacznie ograniczono ilość badań. Prace prowadzono jedynie na najbardziej zagrożonych obiektach, głównie z epoki brązu oraz okresu halsztackiego i lateńskiego.

W czerwcu 1975 r. nastąpiła w Polsce reorganizacja administracyjna, której wynikiem było utworzenie nowych województw. Z obszaru woj. zielonogórskiego część terenów d. powiatów północnych włączono do woj. gorzowskiego, przyłączone zostały natomiast częściowo tereny d. województwa poznańskiego (powiat Wolsztyn). Zmiana granic administracyjnych nie zmniejszyła początkowo zakresu terytorialnego służby ochrony zabytków archeologicznych w Zielonej Górze. Nowe granice województwa objęły powiat Wolsztyn wraz z bogatym w osadnictwo pradziejowe rejonem Pojezierza Wolsztyńskiego i jezior zbąszyńskich. Dla licznych obiektów archeolo-

gicznych na tych terenach brak było wpisów do rejestru zabytków i właściwie zorganizowanej opieki prawnej. Szczególnie ważne było przeprowadzenie weryfikacji połączonej z inwentaryzacją grodzisk wczesnośredniowiecznych. Słabo rozpoznana i udokumentowana była też sieć osad i cmentarzysk z wszystkich okresów pradziejów. Sytuacja taka wymagała od służby konserwatorskiej wzmoczonych badań zwiadowczych, rozpoznania niektórych stanowisk sondażami i wykonania nowej dokumentacji oraz rewindykacji danych z Muzeum Archeologicznego w Poznaniu. W tej sytuacji ograniczono badania ratunkowe na rzecz badań zwiadowczych, ratownictwa doraźnego, prac pomiarowych, rewindykacji danych archiwalnych i organizacji działalności popularyzatorskiej.

W 1976 r. nastąpiła reorganizacja muzealnictwa archeologicznego w woj. zielonogórskim. Z dniem 1 kwietnia powołany został Oddział Archeologiczny Muzeum Ziemi Lubuskiej w Świdnicy pod Zieloną Górą. W jego strukturze utworzono Dział Konserwatorski, którego kierownik pełnił jednocześnie funkcję konserwatora ds. zabytków archeologicznych. Praca tego działu objęła całokształt zadań związanych z ewidencją zabytków i ich dokumentacją. Znaczną część sił i środków pochłonęła przeprowadzka do nowej siedziby oraz organizacja Oddziału. Ograniczone zostały badania wykopaliskowe, natomiast rozszerzono działalność związaną z przygotowaniem do Archeologicznego Zdjęcia Polski oraz rozpoznaniem osadnictwa w rejonach planowanych inwestycji.

Od 1967 r. coraz liczniej badane były stanowiska archeologiczne związane z kulturą łużycką. Wyjątkowo bogaty zespół osad i cmentarzysk z tego czasu na terenie środkowego Nadodrza, zlokalizowanych w większości na terenach rolniczych lub piaszczystych, nieużytkowanych, był najczęściej przedmiotem przypadkowych odkryć i niszczenia. Spowodowało to rozpoczęcie systematycznych, wieloletnich wykopalisk (A. Kołodziejwski 1996, s. 99). Nowym problemem stało się w latach 1967-1971 badanie stanowisk zagrożonych zniszczeniem w związku z budową Huty Miedzi „Głogów” w Żukowicach. Ze środków inwestycyjnych Huty przeprowadzono szereg zakrojonych na szeroką skalę badań ratowniczych. Objęto nimi stanowiska usytuowane na terenie bezpośredniej zabudowy kombinatu miedziowego.

W latach 1965-1982 przeprowadzone zostały szerokopłaszczyznowe badania osad i cmentarzysk zlokalizowanych w rejonie Cybinki, Łągowa i Sulęcina. Pracami sondażowymi objęto też kilkanaście osad i obozowisk pradziejowych (A. Marcinkian 1984, s. 18). Przeprowadzono również szereg interwencyjnych prac wykopaliskowych na terenie całego województwa. Należy podkreślić, iż niektóre z nich dały początek długofalowym badaniom stacjonarnym. Kontynuowana była współpraca z innymi ośrodkami archeologicznymi w zakresie badań ratowniczych, stacjonarnych i powierzchniowych. I tak współpracowano z Zakładem Archeologii Nadodrza Instytutu

Historii Kultury Materialnej PAN we Wrocławiu, Katedrą Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego, Katedrą Archeologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu oraz Zakładem Archeologii Wielkopolski Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN w Poznaniu. Na mniejszą skalę współpracowano z Muzeum w Gorzowie (badania w północnej części województwa) oraz ośrodkiem konserwatorskim w Lesznie.

Badania powierzchniowe prowadzono na terenie całego województwa zielonogórskiego i w części województwa gorzowskiego. Do większych należą badania w 1968 i 1970 r. na obszarze wicińskiego mikroregionu osadniczego oraz w okolicach Lubska, Marszowa i Sulęcina. W 1967 r. penetrowano okolice Lubniewic. Również w tym samym roku pracownicy Katedry Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego rozpoznawali stanowiska wydmowe położone w dolinie Odry w rejonie Głogowa. W 1975 r. wykonano rozległy zwiad terenowy w rejonie rzeki Kłodawy oraz wzdłuż Bobru. Systematycznie badano tereny planowanych inwestycji budowlanych. Na oddzielne omówienie zasługuje akcja Archeologicznego Zdjęcia Polski, która na terenie woj. zielonogórskiego prowadzona była od 1980 r.

Współpraca ze wszystkimi placówkami muzealnymi na terenie województwa wynikała z form organizacyjnych ochrony zabytków. Korzystano z funduszy terenowych, pracowni, sprzętu, środków komunikacji, magazynów i sal ekspozycyjnych oraz wydawnictw Muzeum Ziemi Lubuskiej. Ścisła współpraca istniała z Lubuskim Towarzystwem Naukowym, którego Komisja Archeologiczna miała na celu m. in. popularyzację poprzez sesje i odczyty. Pracownicy Działu Ochrony Zabytków Archeologicznych od początku brali aktywny udział w pracach Komisji i korzystali z jej wydawnictw. Współpracowano także z Lubuskim Towarzystwem Kulturalnym, Towarzystwem Wiedzy Powszechnej i Klubem Międzynarodowej Prasy i Książki. Kontynuowano działalność popularyzatorską, wydawniczą i wystawienniczą, na mniejszą skalę jednak niż w latach ubiegłych. W tym czasie sporządzono plany warstwicowe blisko osiemdziesięciu grodzisk, niestety o różnej jakości wykonania. W 1979 r. przeprowadzono szereg prac przygotowawczych na terenie gospodarstwa w Wicinie — wykonano niezbędne prace ziemne, zakupiono pozostałą część budynków, uporządkowano teren i zaadaptowano część pomieszczeń na magazyny, w których złożono materiał z dotychczasowych badań.

Ogółem w latach 1960-1981 przyjęto ok. 150 meldunków o znaleziskach archeologicznych. Przeprowadzono ok. dwustu inspekcji terenowych, wpisano do rejestru zabytków sześćset stanowisk (A. Kołodziejski 1996, s. 103).

4. Lata 1982-1988

Dzień 1 stycznia 1982 r. wyznacza początek nowego etapu w archeologicznym konserwatorstwie zielonogórskim, w tym dniu bowiem powołano jako samodzielną instytucję Muzeum Archeologiczne Środkowego Nadodrza w Świdnicy pod Zieloną Górą. Istniejący w jego strukturze Dział Ochrony Zabytków Archeologicznych — pełniący funkcję konserwatora — stał się pełnym koordynatorem wszelkich działań służących tej ochronie, łącznie z badaniami ratunkowymi, obsługą meldunków i inspekcji archeologicznych oraz prowadzeniem rejestru zabytków i koniecznej dla ochrony prawnej dokumentacji. Jak wspominałam, funkcję konserwatora pełnił do 1986 r. K. Onzol. Od 1 listopada 1982 r. do połowy 1986 r. dział posiadał obsadę dwuetatową. Z dniem 1 września 1986 r. jego kierownikiem został mgr J. Lewczuk. Stan taki trwał do 1 października 1996 r.

Głównym zadaniem stojącym przed służbą konserwatorską stała się realizacja badań Archeologicznego Zdjęcia Polski. Działalność ta zdominowała pracę konserwatora w latach osiemdziesiątych. Ze względu na organizowanie nowej placówki muzealnej prace wykopaliskowe były nieliczne i w zasadzie prowadzone przez inne ośrodki archeologiczne. Prowadzono badania ratownicze, mające na celu zabezpieczenie niszczących obiektów oraz badania architektoniczno-archeologiczne przy odbudowie zabytków architektury. Ratownicze prace wykopaliskowe skupione były na obiektach najbardziej zagrożonych przez prace budowlane, ziemne, wybieranie kruszywa i denudację rolną. Badania sondażowe przeprowadzono na szesnastu stanowiskach, lecz w większości dały one wynik negatywny. Badania ratownicze wykonywane były w znacznej mierze przez Zakład Archeologii Nadodrza Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN we Wrocławiu, Instytut Historii Architektury, Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej, Zakład Archeologii Wielkopolski Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN w Poznaniu oraz Katedrę Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego. Tylko mniejsze prace, głównie sondaże oraz o charakterze weryfikacyjnym i interwencyjnym, prowadził konserwator ds. zabytków archeologicznych z udziałem pracowników Muzeum Archeologicznego Środkowego Nadodrza. Badania w Wojnowie, początkowo mające charakter ratowniczy, przerodziły się w długotrwałe wykopaliska stacjonarne. Były to jedyne na terenie województwa badania międzynarodowe, gdyż obok archeologów polskich z Zakładu Archeologii Wielkopolski IHKM PAN brali w nich udział naukowcy amerykańscy.

W latach 1982-1988 na terenie woj. zielonogórskiego rozpoczynają się badania stanowisk późnośredniowiecznych, przede wszystkim gródków stożkowatych (Witków, Letnica). Są to badania kompleksowe, archeologiczno-architektoniczne. Podobne prace prowadzone są w miastach mających średnio-

wieczną metrykę, takich jak Żary i Krosno Odrzańskie (badania Pracowni Konserwacji Zabytków Oddział Poznań).

W omawianym okresie prowadzono stały nadzór archeologiczny nad pracami melioracyjnymi w okolicach Gubina. Wykonywane inspekcje terenowe dotyczyły przede wszystkim stanowisk badanych przez inne ośrodki naukowe. Nieliczne prace o charakterze gabinetowym to wykonanie wypisów archiwalnych z archiwum Muzeum Archeologicznego w Poczdamie dla stanowisk archeologicznych z terenu województwa oraz zakup dziesięciu mikrofilmów zawierających dane z tek konserwatorskich d. Wydziału Samorządowego Prowincji Śląskiej (z Wojewódzkiego Archiwum Państwowego we Wrocławiu).

Współpraca z innymi instytucjami obejmowała przede wszystkim Polskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk o Ziemi. We współdziałaniu z nim wykonano badania geologiczno-archeologiczne pięciu stanowisk oraz prowadzono badania powierzchniowe. W omawianym okresie wykonano plany warstwicowe trzydziestu grodzisk i cmentarzysk kurhanowych. Były to plany wykonane według zasad geodezyjnych.

Działalność popularyzatorska była nikła i ograniczała się do wzmianek w lokalnej prasie i radiu. Przeprowadzono kilka lekcji muzealnych i pogadanek dla nauczycieli historii. Całkowicie ustała działalność grupy społecznych opiekunów zabytków archeologicznych.

5. Lata 1989-1996

W tym okresie zaznaczył się przede wszystkim rozkwit badań ratowniczych, prowadzonych na nie spotykaną dotychczas szeroką skalę. Spowodowane to zostało zmianami ustrojowymi i gospodarczymi, które pociągnęły za sobą konieczność przebudowy infrastruktury kraju i województwa. W związku z rozbudową i przebudową miast, budową nowych dróg i autostrad, zaistniała konieczność pilnego i wielopłaszczyznowego przebadania terenu pod przyszłe inwestycje. W rezultacie rozmów z Dyrekcją Okręgową Dróg Publicznych i wojewodą zielonogórskim podpisano szereg umów na prowadzenie ratowniczych badań wykopaliskowych. Nastąpiła zasadnicza zmiana w zasadach finansowania badań, które odtąd opłacane były głównie przez inwestorów, nierzadko dysponujących znacznymi kwotami pieniężnymi. Pozwoliło to na prowadzenie prac wykopaliskowych w szerokim zakresie, często przy użyciu drogiego sprzętu mechanicznego i zatrudnieniu dużej liczby pracowników fizycznych. Zwiększone fundusze umożliwiały przeprowadzenie wielu specjalistycznych analiz, które były niezbędne do pełnego opracowania uzyskanych materiałów. Były to przede wszystkim analizy antropologiczne,

dendrochronologiczne, paleozoologiczne i C¹⁴. Udział budżetu muzealnego w finansowaniu badań ratowniczy był w latach 1989-1996 znikomy.

W pracach ratowniczych na pierwszy plan wysunęły się badania miast o metryce średniowiecznej w związku z ich rozbudową lub przebudową starówek. Do 1996 r. włącznie przebadano osiem miast (Zbąszyń, Przewóz, Zielona Góra, Kożuchów, Gubin, Żary, Świebodzin, Lubsko), w niektórych z nich prowadzono badania kilkakrotnie i w różnych punktach dawnej zabudowy średniowiecznej. Z wyjątkiem Świebodzina, gdzie prace prowadziło miejscowe muzeum, miasta badane były przez archeologów z Muzeum Archeologicznego Środkowego Nadodrza.

Liczne i różnorodne inwestycje przemysłowe spowodowały konieczność przeprowadzenia badań ratowniczych przed i w trakcie ich realizacji. Należy tu zaliczyć eksploatację miejsc poboru kruszywa oraz budowę kolektorów i oczyszczalni ścieków. W związku z budową dróg zaistniała potrzeba zbadania stanowisk zlokalizowanych w okolicach Niodoradza, Sękowic, Nowego Żabna, Ciepiewa, Raculi oraz Żar. Były to wielkopłaszczyznowe prace, angażujące na dłuższy czas nierzadko całe zespoły archeologów. Zaowocowały one odkryciem, przebadaniem i zadokumentowaniem szeregu stanowisk o dużym znaczeniu naukowym. Zbadania wymagały również stanowiska zlokalizowane na terenach użytkowanych rolniczo lub związane z uprawami leśnymi. Na podkreślenie zasługuje fakt, iż wyniki wszystkich tych badań były na bieżąco opracowywane, a obszerna dokumentacja przekazywana inwestorom.

W omawianym okresie przeprowadzono też prace weryfikacyjno-ratownicze na stanowiskach znanych z literatury lub badanych wykopaliskowo przed wojną, pochodzących z okresu lateńskiego, okresu wpływów rzymskich i wczesnego oraz późnego średniowiecza. Badania finansowano z budżetu Muzeum i funduszy przekazanych przez Generalnego Konserwatora Zabytków.

W latach 1989-1996 przyjęto 63 meldunki od przypadkowych znalazców zabytków archeologicznych. Bardzo liczne były inspekcje terenowe (do kilkudziesięciu rocznie), zarówno planowe, jak i wynikające z doraźnych potrzeb. Ogółem wykonano 146 inspekcji, przede wszystkim na terenach nowych inwestycji oraz na stanowiskach badanych przez inne ośrodki. Nadal realizowano badania powierzchniowe Archeologicznego Zdjęcia Polski. Wiosną 1996 r. pierwszy etap tych badań na terenie woj. zielonogórskiego został zakończony. Prowadzono również weryfikujące badania powierzchniowe na terenie budowy przyszłych autostrad.

W pracach gabinetowych na pierwszy plan wysuwają się uzgodnienia i opinie dotyczące rozmaitych projektów: planów zagospodarowania przestrzennego miast, gmin, dzielnic i kwartałów mieszkaniowych, planów budowy autostrad i dróg, melioracji, wodociągów i kanalizacji, oczyszczalni ścieków, gazociągów, linii energetycznych oraz telefonicznych, i jeszcze innych. Skalę

tej pracy ilustrują następujące liczby: w 1993 r. wykonano 90 uzgodnień i opinii, w 1994 - 125, w 1995 - 135, a w 1996 r. aż 204.

Odnotować też należy wykonanie specjalistycznych opracowań związanych z ochroną zabytków archeologicznych. I tak na zlecenie Agencji Budowy i Eksploatacji Autostrad w Warszawie opracowano wyniki przeprowadzonych badań powierzchniowych i sondażowych na terenie przebiegu przyszłej autostrady A2 i A12. Wykonano też studium archeologiczno-konserwatorskie dla potrzeb określenia stref ochrony konserwatorskiej w Zbąszyniu i Gubinie. Kontynuowano akcję wykonywania planów warstwicznych grodzisk wczesno- i późnośredniowiecznych. W związku z pracami związanymi z budową i modernizacją dróg nawiązano owocną współpracę z Dyrekcją Okręgową Dróg Publicznych w Zielonej Górze. Instytucja ta stała się jednym z głównych inwestorów badań ratowniczych. Na mniejszą skalę współpracowano z Centralą Produktów Naftowych oraz Wojewódzkim Zarządem Inwestycji Rolnych i Wojewódzką Dyrekcją Inwestycji.

Wypada też wspomnieć o udziale konserwatora ds. zabytków archeologicznych w licznych konferencjach naukowych na terenie kraju oraz w zamieszczaniu na łamach lokalnej prasy wzmianek o odkryciach i prowadzonych pracach.

Z dniem 1 października 1996 r. zamknięty został trzydziestoletni okres, w którym konserwatorstwo i ochrona zabytków archeologicznych związane były ściśle z muzealnictwem zielonogórskim. Dzięki takiej organizacji możliwe było utworzenie prężnej służby konserwatorskiej, posiadającej niezbędne zaplecze w postaci kadry archeologów-muzealników, pracowników technicznych i zaplecza techniczno-magazynowego. Umożliwiło to skuteczne reagowanie na otrzymywane z terenu województwa meldunki, sprawne prowadzenie akcji wykopaliskowych, pełną dokumentację (rysunkową i fotograficzną) oraz możliwie szybkie opracowanie techniczne i naukowe uzyskanych materiałów. Obecnie całokształt zagadnień związanych z zadaniami konserwatorskimi znajduje się w gestii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Zielonej Górze. W Muzeum Archeologicznym pozostał nadal Dział Ochrony Zabytków Archeologicznych, który na znacznie mniejszą skalę prowadzi działania określone w statucie Muzeum.

6. Ochrona zabytków archeologicznych dziś i jutro

Każda inwestycja, która ingeruje (nawet na bardzo małą głębokość) w powierzchniowe warstwy ziemi lub trwale uniemożliwia dostęp do nich w przyszłości, znajduje się z założenia w sytuacji kolizyjnej ze źródłami archeologicznymi (R. Mazurowski 1996, s. 90). Biorąc pod uwagę planowane na przyszłe lata przebudowy dróg, budowę autostrad, związane z tym urucho-

mienie licznych kopalni kruszywa oraz zabudowę i rozbudowę miast o historycznym rodowodzie, budowę kolektorów ściekowych, inwestycje rolnicze, telekomunikacyjne i inne — służba ochrony zabytków archeologicznych ma zapewnioną intensywną działalność na wiele lat (A. Kołodziejwski 1996, s. 104-105). W tej sytuacji niezbędna będzie ścisła współpraca pomiędzy Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków a Muzeum Archeologicznym, które nadal winno być głównym wykonawcą wszelkich prac wykopaliskowych na terenie województwa.

Do największych programów inwestycyjnych w Polsce w najbliższym dwudziestolecu zaliczyć należy budowę autostrad, które przetną również województwo zielonogórskie. Inwestycja ta stwarza dla stanowisk archeologicznych bardzo poważne zagrożenia. Szczególnie narażone są tereny o dużym nasyceniu stanowiskami, gdzie osadnictwo rozwijało się od najwcześniejszych okresów pradziejów. Takim regionem jest obszar województwa zielonogórskiego (J. Lewczuk 1996, s. 83). Autostrady i związana z nimi infrastruktura, jak miejsca obsługi podróżnych (MOP), zjazdy, stacje benzynowe itp., stanowią zagrożenie dla występujących w ich obrębie i najbliższym sąsiedztwie stanowisk archeologicznych (kurhanów, grodzisk, gródków widocznych na powierzchni, jak też ukrytych pod ziemią pozostałości osad czy cmentarzysk), z ich budową bowiem łączyć się będą olbrzymie prace ziemne. Powodować one mogą bądź to całkowite zniszczenie lub naruszenie zabytków archeologicznych, bądź to odkrycie zupełnie nowych stanowisk. W obu przypadkach zachodzi konieczność ratowania wspólnego dziedzictwa kulturowego. Wydaje się, że niezbędne w tej sytuacji będą przede wszystkim:

- uzupełniające i weryfikujące badania powierzchniowe zmierzające do sporządzenia całkowitego i pełnego rejestru obiektów archeologicznych występujących na terenie i w pobliżu nowo budowanych autostrad;
- pełne badania wykopaliskowe poprzedzające fazę budowy;
- stały nadzór nad prowadzonymi pracami budowlanymi;
- nadzór i niezbędne badania w miejscach poboru kruszywa.

Należy się również zastanowić nad możliwością adaptacji obiektów archeologicznych dla celów turystycznych (np. ekspozycje na terenach parkingów, informacje o istniejących w pobliżu zachowanych stanowiskach typu gródki, grodziska, cmentarzyska kurhanowe — por. Z. Bukowski 1996, s. 47). Podkreślić trzeba, że całkowity koszt wszelkiego rodzaju badań i poczynań konserwatorskich spoczywać winien na barkach inwestora. Podobne problemy występują przy realizacji pozostałych inwestycji komunikacyjnych — modernizacji dróg, budowie obwodnic, nowych przejść granicznych i związanych z nimi terminali odpraw celnych, parkingów, stacji paliw.

Szczególne niebezpieczeństwo jest związane z zajmowaniem terenów pod inwestycje przemysłowe i budownictwo mieszkaniowe. Należy dążyć do całkowitego zapewnienia przez inwestorów sum niezbędnych na badania w

przypadku prac, które mogą niszczyć obiekty archeologiczne. Dotyczy to zwłaszcza zespołów staromiejskich, które muszą być chronione przy prowadzonych pracach remontowych i urbanistycznych. Zapewnienie funduszy na badania wykopaliskowe przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków jest przy obecnym stanie budżetu niemożliwe.

Chronić należy zarejestrowane w wyniku akcji Archeologicznego Zdjęcia Polski stanowiska położone na terenie gmin, gdzie wszelkie prace ziemne winny być wcześniej uzgadniane z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Szczególnie silne zagrożenie dotyczy grodzisk i cmentarzysk kurhanowych, które narażone są na niwelację przez uprawy rolne i leśne. Również pozostałe osady i cmentarzyska, których wartość określona może być dopiero przez badania wykopaliskowe, winny podlegać ochronie konserwatorskiej. Dodać należy, że największe skupienie stanowisk występuje w gminach na terenach związanych z Dolnym Śląskiem i wschodnią częścią Dolnych Łużyc. Mniej stanowisk zarejestrowano na obszarach historycznej ziemi lubuskiej (na północ od równoleżnikowego biegu Odry).

Współzależność między skuteczną ochroną zabytków archeologicznych a właściwym propagowaniem wiedzy o nich nie budzi obecnie wątpliwości. Dlatego działania służby konserwatorskiej w tym zakresie powinny być znacznie poszerzone i unowocześnione.

Paradoksem archeologii jest to, że w procesie naukowego poznawania źródła — na drodze badań wykopaliskowych — źródło to ulega bezpowrotnemu zniszczeniu, badania archeologiczne są bowiem z założenia badaniami niszczącymi. Po ich wykonaniu przestają istnieć obiekty i warstwy archeologiczne, a zabytki, które się w nich znajdowały, zostają wydobyte i przeniesione w inne miejsce (R. Mazurowski 1996, s. 91). Pozostaje tylko dokumentacja z badań, uzyskane zabytki i rozmaite próbki przeznaczone do badań laboratoryjnych.

Z drugiej strony nikt dokładnie nie wie, jakie zasoby źródeł — stanowisk archeologicznych — kryje jeszcze ziemia. Stanowi to pewną nadzieję dla przyszłych pokoleń, które nie będą skazane tylko na „przeżuwanie” naszej wiedzy, lecz same będą odkrywały nowe, nieznanne nam fakty. Sytuacja ta wymaga jednak podjęcia konkretnych działań już dziś. Gwałtowne zmiany w sposobie użytkowania ziemi — głęboka orka traktorowa, melioracje, kompleksowe zalesianie najślabszych i nie wykorzystanych rolniczo arealów oraz ekspansja szeroko rozumianej industrializacji zwiększają zagrożenie stanowisk archeologicznych, a także degradację ich walorów naukowo-poznawczych. Rewaloryzacja miast stwarza potrzebę intensywnych ratowniczych prac wykopaliskowych. Wszystko to powoduje konieczność wzrostu nakładów na badania i konserwację odkrywanych zabytków.

Podejmowanie decyzji o prowadzeniu badań archeologicznych lub o objęciu stanowiska ochroną prawną i zapobieganiu niszczeniu winno wynikać z

dokonywanych wizji lokalnych i analizy wartości znalezisk (A. Kołodziejcki 1996, s. 102). Aby dobrze i skutecznie chronić, trzeba znać stan posiadania i gradację wartości możliwie wszystkich obiektów. Tylko przez pełne rozpoznanie terenu, przez zarejestrowanie wszystkich stanowisk można dokonać właściwego, umotywowanego wyboru. Celem takiego postępowania jest pomnożenie zasobów wiedzy i poznanie dziejów kraju i regionu.

7. Akcja Archeologicznego Zdjęcia Polski na terenie województwa zielonogórskiego — podsumowanie pierwszego etapu

Pierwsze inwentaryzacje zabytków i stanowisk archeologicznych prowadzone były już w latach osiemdziesiątych XIX w. Podejmowano je m. in. w ramach Komisji Antropologicznej Polskiej Akademii Umiejętności, realizowane były także na ziemiach zachodnich i północnych przez ówczesnych badaczy niemieckich, szereg ważnych inicjatyw podjęto w drugiej poł. XIX w. w Wielkopolsce. W okresie międzywojennym badania powierzchniowe weszły na stałe do zespołu podstawowych badań archeologicznych, szczególnie w ośrodku poznańskim.

Program pełnej inwentaryzacji wszystkich stanowisk archeologicznych w Polsce został sformułowany po II wojnie światowej przez J. Kostrzewskiego (1950) na łamach „Z otchłani wieków”. Pierwsze systematyczne prace badawcze rozpoczęto w 1965 r. i objęły one obszar dawnych trzech powiatów woj. warszawskiego. Inicjatorem i wykonawcą tych prac był mgr S. Woyda, ówczesny konserwator ds. zabytków archeologicznych na woj. warszawskie. W ciągu dziesięciu lat badań doszło do wypracowania kompleksowej metody, usystematyzowania działań, określenia ich głównych i szczegółowych celów oraz warunków koniecznych do ich praktycznego zastosowania. W latach 1978-1981 opracowano i ustalono zasady wykonywania badań i dokumentacji Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP), obowiązujące obecnie wszystkie ekipy realizujące ten program na terenie całego kraju.

W 1979 r. zorganizowana została w Świdnicy konferencja poświęcona omówieniu problemów AZP w woj. zielonogórskim w trakcie której m. in. ustalono wykonawców akcji oraz zakres prac na następne lata.

Głównym celem AZP jest zebranie i udokumentowanie podstawowych i wstępnych informacji o wszystkich stanowiskach archeologicznych w Polsce, które można zweryfikować lub odkryć w toku badań powierzchniowych. Dokumentacja wyników AZP ma zawierać informacje przydatne nauce (przede wszystkim w aspekcie badań osadniczych) oraz konserwatorstwu, którego celem jest ochrona zabytków archeologicznych. Rezultatem badań terenowych powinno być sporządzenie dokumentacji obszaru.

Na terenie woj. zielonogórskiego akcję AZP rozpoczęto w 1980 r. Przeprowadzały ją przede wszystkim ekipy archeologów z Muzeum Archeologicznego Środkowego Nadodrza. Brali w niej udział również archeolodzy z ośrodka wrocławskiego (Muzeum Archeologiczne, Zakład Archeologii Nadodrza Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN, Katedra Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego) i poznańskiego (Pracownie Konserwacji Zabytków), a także, w mniejszym stopniu, z woj. leszczyńskiego (Wojewódzki Ośrodek Archeologiczno-Konserwatorski), gorzowskiego (Muzeum Okręgowe) i legnickiego (Muzeum w Głogowie). Na powierzchni blisko 9000 km² zostały wydzielone 272 obszary badawcze. W ciągu siedemnastu lat przebadano całość województwa. Efektem tego jest rozpoznanie ogółem 10691 stanowisk archeologicznych, co wobec ok. pięciuset rozpoznanych do 1980 r. oznacza ponaddwudziestokrotny wzrost ilościowy. Zdecydowana większość stanowisk to stanowiska wielofunkcyjne i wielokulturowe — użytkowane wielokrotnie na przestrzeni dziejów.

Epoka kamienia. Na terenie województwa zinwentaryzowano 1982 stanowiska datowane na paleolit schyłkowy, mezolit i neolit. Pod względem kulturowym należą one do zespołów hamburskich, ahrensberskich, świderskich, tzw. neolitu strefy leśnej, kultury ceramiki sznurowej, kultury pucharów lejkowatych, kultury amfor kulistych, kultury ceramiki wstęgowej, kultury lendzielskiej. Największe skupiska stanowisk występują w dolinach rzek i jezior, takich jak Odra, Nysa, Bóbr, Obrą, Paklica, Pojezierze Wojnowskie i Sławskie. Obszary poza dolinami większych rzek i jezior były wówczas zasiedlone marginalnie.

Epoka brązu i wczesna epoka żelaza. Był to czas maksymalnego zasiedlenia prawie całego województwa. Osadnictwo nie grupuje się już tylko wzdłuż większych cieków wodnych, lecz obejmuje tereny o niejednokrotnie znacznie gorszych warunkach naturalnych. Uchwycono 3597 stanowisk archeologicznych charakterystycznych dla tych epok, reprezentujących głównie kulturę łużycką, ale i kultury unietycką, przedłużycką i pomorską.

Okres lateński. Osadnictwo rozrzedziło się i ponownie zajęło tereny najlepsze i położone nad większymi rzekami — Odrą, Bobrem, Nysą i Obrą. Ogółem zewidencjonowano 688 stanowisk z tego okresu, związanych z kulturą pomorską, jastorfską (grupa gubińska) i przeworską.

Okres wpływów rzymskich. Na terenach obecnego województwa zielonogórskiego występują wówczas grupy ludzkie reprezentujące tzw. grupę lubuską, kulturę przeworską, luboszycką i wielbarską. Nastąpił, w porównaniu z okresem poprzednim, wzrost ilościowy uchwytnych stanowisk archeologicznych, które pokryły dość regularnie teren województwa. Zlokalizowano ich 1061.

Okres wczesnego średniowiecza. Zaznaczył się on na terenie województwa 1911 stanowiskami archeologicznymi. Najmniejsze ich zagęszczenie

przypada na obszar Pojezierza Lubuskiego, a maksymalne pokrywa się z północną częścią Dolnego Śląska i zachodnią Wielkopolską. Taka sieć osadnicza przetrwała bez większych zmian do dziś.

Późne średniowiecze i czasy nowożytne. Zlokalizowano ogółem 6299 stanowisk archeologicznych z tych okresów.

Starożytność. Wspomnieć również należy o dość znacznej liczbie stanowisk odkrytych w trakcie badań AZP, których przynależność chronologiczna lub kulturowa jest niepewna. Stanowiska te zostały bardzo ogólnie datowane na okres starożytności, tzn. od epoki neolitu aż po schyłek okresu wpływów rzymskich. Na terenie województwa odnotowano 2824 takie stanowiska.

Siedemnaście sezonów badań powierzchniowych pozwoliło również na weryfikację szczególnych form terenowych, jakimi są grodziska. Ze 130 znanych z danych archiwalnych i literatury zweryfikowano 97. Stwierdzono, iż niektóre grodziska zasiedlane były kilkakrotnie w różnych okresach. Na czternastu z nich odkryto ceramikę lużycką, 58 dostarczyło zabytki wczesnośredniowieczne. 37 grodzisk należy do okresu późnego średniowiecza (tzw. gródki stożkowe i wieże rycerskie).

LITERATURA

BUKOWSKI Z.

(1996) *Ochrona dóbr kultury w obrębie budowy autostrad w Polsce*, [w:] *Rozwój komunikacji a ochrona dziedzictwa kulturowego*, Kraków, s. 39-59.

JASNOSZ S.

(1960) *Sprawozdanie z działalności Muzeum Archeologicznego w Poznaniu w roku 1959*, „*Fontes Archaeologici Posnanienses*” t. 11, s. 230-237.

KACZMAREK J. E.

(1996) *Organizacja badań i ochrony zabytków archeologicznych w Poznaniu (1720-1958)*, Poznań.

KOŁODZIEJSKI A.

(1965) *Rozwój archeologii na terenie województwa zielonogórskiego w dwudziestoleciu Polski Ludowej*, Zielona Góra.

(1969) *Ochrona zabytków archeologicznych w latach 1945-1958*, [w:] *Informator konserwatora zabytków archeologicznych na woj. zielonogórskie za lata 1967-1969*, Zielona Góra, s. 3-5.

(1996) *Muzeum Archeologiczne Środkowego Nadodrza* [w:] *Muzea zielonogórskie*, Zielona Góra, s. 91-109.

KOŁODZIEJSKI A., MARCINKIAN A.

(1969) *Materiały z badań powierzchniowych prowadzonych wzdłuż rzeki Bobru w 1966 roku*, „*Zielonogórskie Zeszyty Muzealne*” t. 1, s. 137-145.

KOSTRZEWSKI B.

(1951) *Sprawozdanie z działalności Muzeum Archeologicznego w Poznaniu w 1950 roku*, „*Fontes Praehistorici*” t. 2, 312-326.

(1957) *Sprawozdanie z działalności Muzeum Archeologicznego w Poznaniu w latach 1955 i 1956*, „*Fontes Archaeologici Posnanienses*” t. 7, s. 154-168.

- (1959) *Sprawozdanie z działalności Muzeum Archeologicznego w Poznaniu w latach 1957 i 1958*, „*Fontes Archaeologici Posnanienses*” t. 10, s. 287-302.
- KRES B.
 (1984) *Rozwój badań archeologicznych na Ziemi Lubuskiej*, „*Przegląd Lubuski*” nr 1-2, s. 27-42.
- LEWCZUK J.
 (1996) *Nowe inwestycje komunikacyjne a ochrona zabytków archeologicznych na przykładzie działań podejmowanych na terenie woj. zielonogórskiego*, [w:] *Rozwój komunikacji a ochrona dziedzictwa kulturowego*, Kraków, s. 83-88.
- MARCINKIAN A.
 (1984) *Z badań nad pradziejami historycznej Ziemi Lubuskiej*, „*Przegląd Lubuski*” nr 1-2, s. 15-26.
- MAZUROWSKI R.
 (1996) *Organizacyjno-metodyczne problemy badań archeologicznych związanych z budową autostrad*, [w:] *Rozwój komunikacji a ochrona dziedzictwa kulturowego*, Kraków, s. 89-99.
- SARNOWSKA W.
 (1959) *Dział Archeologiczny Muzeum Śląskiego w latach 1948-1957*, „*Silesia Antiqua*” t. 1, s. 257-276.
- ŚMIGIELSKI W.
 (1962) *Działalność Muzeum Archeologicznego w Poznaniu na terenie obecnego woj. zielonogórskiego*, „*Z otchłani wieków*” R. 18, s. 58-64.

Ponadto w artykule wykorzystano dokumenty dotyczące działalności konserwatorskiej znajdujące się w archiwum Muzeum Archeologicznego Środkowego Nadodrza oraz roczne sprawozdania konserwatora ds. zabytków archeologicznych zamieszczone w „Zielonogórskich Zeszytach Muzealnych” i czasopiśmie „Silesia Antiqua”.

Małgorzata Lewczuk

**ZUM SCHUTZ DER ARCHÄOLOGISCHEN DENKMÄLER
 IN DER NACHKRIEGSZEIT IN DER WOJEWODSCHAFT GRÜNBERG
 Zusammenfassung**

Die Hauptaufgabe des Konservators der archäologischen Denkmäler ist die mit den Rettungsforschungen und mit Absicherung dieser Denkmäler verbundene Tätigkeit sowie die Koordinierung und Kontrolle der Ausgrabungsforschungen, Sorge für ständige Pflege der archäologischen Denkmäler sowie Popularisierung deren Bedeutung in der Gesellschaft.

In der Wojewodschaft Grünberg war die Tätigkeit des konservatorischen Dienstes in den Jahren 1945-1996 in den einzelnen Zeitabschnitten sehr unterschiedlich. In den ersten Nachkriegsjahren (1945-1957) bemühte man sich, um die aus den ehemaligen deutschen Museen stammenden Denkmäler zu retten. Eine der dominierenden Formen der konservatorischen Tätigkeit waren die Oberflächenforschungen, die zum Ziel hatten, die Angaben zum Siedlungsnetz zu gewinnen. Im Jahre 1958 begann seine Tätigkeit der Konservator der archäologischen Denkmäler in der Wojewodschaft Grünberg. Bis 1996 bekleidete dieses Amt einer der Archäologen, der zuerst im Bezirksmuseum in Grünberg (Muzeum Okręgowe w Zielonej Górze) und später im Archäologischen Museum des Mittleren Odergebiets (Muzeum Archeologiczne Środkowego Nadodrza) in Schweinitz (Świdnica) bei Grünberg angestellt war.

Der Umfang seiner Arbeit wurde immer breiter und umfaßte Geländeforschungen (Oberflächen- und Ausgrabungsforschungen), die Sammlung von Dokumentation und Archivurkunden, Begutachtung und Popularisierung.

Nach 1967 sorgte für die archäologischen Denkmäler die im Museum berufene Abteilung für Schutz der Archäologischen Denkmäler (Dział Ochrony Zabytków Archeologicznych), und vom 1. April 1976 - die Archäologische Abteilung des Museums des Lebusener Landes (Oddział Archeologiczny Muzeum Ziemi Lubuskiej). In den siebziger Jahren entstand ein neues Problem. Im Zusammenhang mit dem Bau der Kupferhütte in Glogau (Głogów) waren die archäologischen Stellen mit Vernichtung bedroht und dies mußte untersucht werden. Am 1. Januar 1982 wurde das Archäologische Museum des Mittleren Odergebiets (Muzeum Archeologiczne Środkowego Nadodrza) ins Leben berufen. Die in seiner Struktur bestehende Abteilung für den Schutz der Archäologischen Denkmäler (Dział Ochrony Zabytków Archeologicznych) koordinierte alle dem Schutz dienenden Tätigkeiten. Die Hauptaufgabe war die Realisierung der Forschungen für die sog. Archäologische Aufnahme Polens. In den Jahren 1989-1996 begann die Blütezeit für Rettungsforschungen, die in der bisher unbekanntem Skala geführt wurden. Es gab zahlreiche Geländeinspektionen und Abstimmungen sowie Begutachten verschiedener Projekte. Ab 1. Oktober 1996 verwaltet die Ganzheit der Fragen, die mit den konservatorischen Aufgaben verbunden sind, der Wojewodschaftskonservator der Denkmäler (Wojewódzki Konserwator Zabytków) in Grünberg. Die Mitarbeit zwischen dem Konservator und dem Archäologischen Museum - dem Hauptausführer der Ausgrabungsarbeiten, die auf dem Gebiet der Wojewodschaft Grünberg geführt werden, ist notwendig. Einen besonderen Schutz benötigen die Stellen, welche auf dem Baugelände der Straßen und Autobahnen, Industrie- und Wohninvestitionen (in der Altstadt) sowie auch auf den Ackerfeldern gelegen sind.

Der Einsatz für die Archäologische Aufnahme Polens, die in der Wojewodschaft Grünberg seit 1980 geführt wurde, müßte getrennt erörtert werden.